

”Läs språk och matematik, så komma Ni fram i världen.”

Om realläroverket Athenæum i Gävle

Ingrid Nordqvist

Doktorand i pedagogik vid Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet
Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi, SEC

”Läs språk och matematik, så komma Ni fram i världen.”

Orden tillskrivs språkläraren J. W. Liffman av en elev¹ vid realläroverket Athenæum i Gävle, som startade sin verksamhet 1843 och var Sveriges första realläroverk grundat på privat initiativ. Bakom stod några av Gävles grosshandlare, som med sina donationer och intresse för att skapa alternativ till latinläroverkets klassiska bildning möjliggjorde skolans grundläggning. Redan 1795 grundade grosshandlare Peter Brändström föregångaren till Athenæum, nämligen Gefle elementarskola som enligt stadgarna syftade till att undervisa ”ungdom som ärnar sig til Närings-Stånden”. För dem var kunskaper i språk och matematik viktiga för att ta sig fram i världen, som vidgades med handel och sjöfart långt utanför landets gränser. Gävle var vid 1840-talet en betydande handels- och sjöfartsstad som skapade stora rikedomar, men de grupper som skapade dessa rikedomar saknade högre utbildningsmöjligheter som svarade mot deras behov. Detta resulterade i en strid där olika intressen ställdes mot varandra och som inte bara gällde skola och utbildning utan även samhällsutvecklingen i stort.

Jag ämnar i detta paper utveckla några tankelinjer inför min kommande avhandling om Athenæums tillkomst och de positioner och ställningstaganden som intogs av stadens invånare men också av aktörer på det nationella planet, t.ex. ärkebiskop Johan Olof Wallin som la ut riktlinjerna för skolans organisation.² 1800-talets strid om läroverkens utformning och frågan om undervisningen i de reala ämnena är sedan tidigare utförligt behandlad, t.ex. i Olof Wennås avhandling *Striden om latinväldet*³ och Albin Warnes *Läroverksfrågan i vårt land under 1840-talet*.⁴ Dessa verk belyser striden på ett nationellt plan medan syftet med mitt projekt är att undersöka ett fält på en lokal nivå för att där se hur aktörerna förhåller sig till

¹ Refererat i Daniel Elfstrand, *Gefle elementarskola och Athenæum. En historik*, Stockholm 1928, sid. 165.

² Detta gjorde Wallin i sitt tal vid invigningen av det nya katedralskolehuset i Uppsala 1837.

³ Olof Wennås, *Striden om latinväldet*, Almqvist & Wicksell, Stockholm 1966.

⁴ Albin Warne, *Läroverksfrågan i vårt land under 1840-talet*, Årsböcker för svensk undervisningshistoria, 1959.

varandra i det sociala sammanhang de är en del av men också hur de förhåller sig till den nationella nivån med de beslut som där fattas respektive inte fattas angående utbildningssystemets utformning.

En stad med självförtroende

Gävle var vid 1800-talets ingång en betydande handels- och sjöfartsstad och landets femte stad med c:a 5000 invånare.⁵ Varvsrörelsen och handeln blomstrade. Stadens grosshandlare var ofta också redare och skeppen som gled av stapelbäddarna togs genast i bruk.

Norrlandsposten berättar i en notis år 1838 att:

Lifligheten på våra skeppswarf tyckes tillkännagifwa, att den klagan, som från många andra håll förspörjes, att Svenska sjöfarten allt mer och mer förfaller, ej serdeles rörer Gefle. På södra warfwet äro 7 större och mindre fartyg under upbyggnad, samt på det norra 3:ne, af hwilka ett nära kan mäta sig med de största här blifwit byggda. Att en sådan liflighet uti skeppsbyggeriet, långt ifrån att bebåda sjöfartens förfall härstädes, såsom annorstädes, innebär motsatsen, är lika säkert, som man kan förmoda, att det war tillfälliga orsaker som gjorde, att lästetalet af våra 1837 seglande fartyg war något mindre, än 1836.⁶

Grosshandlarnas och redarnas verksamhet lade grunden till deras välstånd, men de engagerade sig också i stadens verksamhet och utveckling på många plan, bl.a. när det gällde skolor. Stefan Lundblad beskriver handelsmännen i Gävle som ”en ekonomisk och politisk *elit*”⁷ och att ”rollen som högborgerlig elit medförde en status som måste manifesteras i det övriga samhället”.⁸ Lundblad menar att statusen under första hälften var knuten till personliga egenskaper såsom ärlighet och förståndighet. Det var viktigt att ha ett gott rykte som även innefattade hela familjen.

En fråga som kan ställas till mitt material är i vad mån manifesterades deras status genom de skolor, och då främst Athenæum, som handelsmännen bidrog till med sina donationer och intresse. Var detta något som tillerkändes värde och av vilka i så fall?

Ett annat exempel som uttrycker självkänsla är det tal som ovan nämnde lektor, tillika rektor vid Athenæum, J.W. Liffman skrev med anledning av Carl XIV Johans 25-årsjubileum

⁵ Tom Söderberg, *Två sekel svensk medelklass. Från gustaviansk tid till nutid*, Stockholm 1972, sid. 61.

⁶ Norrlandsposten 19 februari 1838.

⁷ Stefan Lundblad, ”Skrivet i sten. Högborgerliga statusbilder förmedlade genom gravstenar och nekrologer i 1800-talets Gävle”, i *Opuscula Historica Upsaliensia* 29, Uppsala 2003, sid.36.

⁸ Ibid.

på tronen år 1843,⁹ samma år som Athenæum startade sin verksamhet. I talet hyllar talskrivaren de framsteg som gjorts under regenttiden, speciellt på de vetenskapliga och kulturella områdena, men framför allt framhåller han staden Gävles framskjutna position när det gäller utbildning av borgerskapets söner. Han skriver att det är *en* kommun, nämligen Gävle, som har förstått vikten av att borgerskapet skaffar sig erforderlig utbildning. Liffman var lektor i franska som han hade disputerat på året innan och talet är självfallet skrivet på franska:

En Suède une seule commune, celle de Gefle, a compris l'importance pour la bourgeoisie de se procurer des connaissances théoriques et cette culture de l'intelligence et du gout, qui seule communique à l'homme l'harmonie des idées et la noblesse des sentiments. Cette commune est distinguée depuis longtemps par son zèle pour l'instruction et elle offre maintenant le beau spectacle d'une série complete d'écoles élémentaires, parmi lesquelles l'Athénéum est le premier gymnase bourgeoise qui soit établi en Suède.¹⁰

Athenæum var infogad i "une série complete d'écoles élémentaires" som Liffman skriver. Det innebar att skolorganisatorerna hade försökt att inordna alla skolor utom lärdomsskolan i en enhetlig organisation som kallades *Gefle Stads Medborgerliga Undervisningsverk*. Detta skulle ersätta de skolor som under åren inrättats för olika grupper i samhället och som organisatoriskt var helt åtskilda från varandra. Genom detta "undervisningsverk" är detta ett av de första försöken till ett enhetligt system där delarna är relaterade till varandra.

Ett exempel på sambandet mellan samhällsposition och olika gruppers användning av utbildning ger Erik Brännmans, förre lektorn vid Vasaskolan i Gävle, studie av Gävle gymnasiums sociala funktion.¹¹ Den tar sin utgångspunkt i elevmatrikeln 1669-1849. För söner till präster, lärare och de flesta ämbetsmän var genomgången gymnasium nödvändigt för att upprätthålla en samhällsposition. Dessa grupper var också starkt överrepresenterade genom alla år. För söner till grosshandlare och brukspatroner var gymnasiet däremot inte den enda vägen att upprätthålla en samhällsposition. Många fullföljde inte studierna vid gymnasiet utan hade större valfrihet och fortsatte ofta med "merkantil eller annan praktisk utbildning i sina fäders spår."¹² För dessa båda grupper, som båda kom ur samhällets övre skikt, hade

⁹ J. W. Liffman, *Discours prononce à l'occasion du vingt-cinquième anniversaire de l'avènement au trône de Sa Majesté le Roi Charles XIV Jean au nom de l'Aténéum de Gefle*, Stockholm 1843.

¹⁰ Liffman 1843, sid 10. (Talet är under översättning.)

¹¹ Erik Brännman, "Gävle gymnasiums sociala funktion. Studier i gymnasiets elevmatrikel 1669-1849", i *Från Gästrikland*, 1970.

¹² Brännman, 1970, sid. 34.

gymnasiet helt olika betydelser. Prästsönerna byggde sin position på kulturellt kapital vilket förutsatte utbildning och examina medan grosshandlarsönerna byggde sin position på ekonomiskt kapital och kunskap om de spelregler som gällde för handel och ekonomiska transaktioner. I Gävle vid 1800-talets mitt kan denna polaritet sägas utgöra en horisontell axel i det sociala rummet.¹³ Samtidigt stod det klart att den ekonomiska eliten inte hade tillgång till en skola som motsvarade deras behov. Athenæum skulle fylla detta behov under en livslängd av 16 år, 1843-1859. Apologistklassen (räkneklassen) hade 1849 slagits ihop med lärdomsskolan och reallinjen hade sakteliga etablerats vid de allmänna läroverken. Genom detta kunde behovet av högre studier utan latin tillgodoses inom det statliga läroverket.

Att få syn på positionerna – fält och kapital

Vilka verktyg står då till buds? Det som strukturerar undersökningen är användningen av begreppet *fält* och de därmed sammanhängande begreppen *kapital*, *habitus* och *strategier*. Det sociala fältet i min undersökning konstrueras utifrån de agerandes ackumulerade kapital där indikatorerna i detta fall t.ex. kan vara utbildning, social status i staden genom förtroendeuppdrag, ekonomiskt kapital, sociala nätverk osv. Detta är en central del i konstruktionsarbetet och kräver noggrann eftertanke och insamling av empiriskt material för att få syn på relationerna mellan positioner i det sociala fältet. Detta arbete har påbörjats genom arkivstudier och de agerande: grosshandlarna, lärarna, prästerna, eleverna m.fl. har börjat framträda på fältet. Ett annat konstruktionsarbete är att utröna relationerna mellan möjliga ställningstaganden i det Olof Wennås kallar ”striden om latinväldet” i sin avhandling med samma namn.

Eftersom striden på ett plan handlar om vilka ämnen som är viktiga och som ska bibringas eleverna i en statlig undervisningsform och skola vill jag knyta an till Staf Callewaerts analys av värdering av olika skolämnen som idag tar sig uttryck i en lägre värdering av praktiska ämnen och en högre värdering av det vi kallar teoretiska ämnen.¹⁴ På ett retoriskt plan är alla överens om att båda typerna av ämnen är lika viktiga för barnets utveckling men ändå yttrar sig inte detta i handling. Callewaert menar att en förklaring på detta fenomen inte står att finna innanför utbildningssystemets ramar. I stället måste

¹³ Ingrid Nordqvist & Monica Langerth Zetterman, *Gymnasieskolan som konkurrensfält. Ett regionalt perspektiv – Gävleborgs län*, SEC 2004.

¹⁴ Staf Callewaert, ”Har alla skolefag samme værdi?”, i *Fra Bourdieus och Foucaults verden*. Akademisk Forlag A/S, 2003, sid. 259.

förklaringen sökas genom ett perspektiv som kombinerar skola och samhälle. Callewært menar att: "[m]åske viser det sig nemlig at hierarkiet af fag ikke er af uddannelsesmæssig karakter, men er af en social karakter der virker igennem og forklædt som en pedagogisk karakter." En liknande analys kan göras av striden kring de "reala" ämnena. Kyrkan hade makten över skolan och utbildningen utformades för att motsvara de behov som kyrkan hade oberoende av vad möjliga *pedagogiska* argument kunde vara. Callewært ställer också upp en lista på kriterier för att ett ämne ska betraktas som ett skolämne. Dessa är:

- mer eller mindre specialiserade lärare som har examensbevis som auktoriserar honom att undervisa i ämnet
- ett kapitel i undervisningsplanen
- pensumlistor
- handböcker
- annat didaktiskt material
- procedurer för examination och betygssättning
- ett antal timmar på schemat
- ett särskilt klassrum med utrustning¹⁵

Denna lista är relevant att använda i en analys av hur de reala ämnena etablerades, t.ex. vilka var strategierna från direktionen för skolan när det gällde val av lärare, på vilket sätt utformades examinationen för att ge status åt ämnena och hur såg läroböckerna ut som flera av lärarna skrev?

Athenæum som konkret fall

Om bildandet av Athenæum ses som ett konkret fall så finns också intresse av att undersöka fältmekanismer på ett mer generellt plan. I det sociala fältet finns en rörelse där det etablerade utmanas av nya pretendenter och i denna rörelse är utbildning en verksam kraft. Tanken är att i en senare studie undersöka friskolornas inträde på fältet som ytterligare ett exempel på utmaning av det etablerade.

Bourdieu har framhållit att utbildningssociologin intar en central plats för förståelsen av dominansförhållanden i samhället. Även om det kulturella kapitalet till stor del grundläggs i den tidiga fostran inom familjen, har enligt Bourdieu, de moderna utbildningssystemen fått en allt större betydelse för reproduktionen av kulturellt kapital. Allt fler sociala positioner som vilar på innehav av kulturellt kapital kräver höga examina från ett utbildningssystem där allt fler tillbringar allt längre tid och där konkurrensen blivit allt hårdare. Därför är

¹⁵ Callewært 2003, sid. 262.

utbildningssociologin viktig. I sitt verk om fältet av franska elitutbildningar, *The State Nobility*, skriver Bourdieu:

Far from being the kind of applied, and hence inferior, science (only suitable for educationalist) that has ordinarily been the view of it, the sociology of education lies in the foundation of a general anthropology of power and legitimacy.¹⁶

Utbildningssystemet legitimerar makten och utgör grunden för reproduktionen. Det som skiljer det kulturella kapitalet från andra kapitalarter i Bourdieus mening är att det är beroende av skrivkonsten samt utbildningsinstitutioner. Det kulturella kapitalet är på så sätt inte beroende av varje enskild individ som bärare av det utan det kan objektivieras och bevaras i institutionell form.¹⁷

Ett läroplansteoretiskt tänkande

Tillkomsten av Athenæum handlar ur ett perspektiv om att utforma en ny läroplan, att införa nya ämnen och nya sätt att undervisa. Man skulle gå från de ”döda” språken till de ”levande” språken. Därför har jag sett möjligheten att använda ett läroplansteoretiskt tänkande och då närmast ramfaktorteorin som en tankemodell i analysen. Agneta Linné har prövat detta angreppssätt i sin avhandling *Moralen, barnet eller vetenskapen? En studie av tradition och förändring i lärarutbildningen*.¹⁸ Linné redogör för vidgningen av ramfaktorteorins utformning från att vara en modell för att analysera undervisningsförlopp som begränsade av yttre ramar som elevsammansättning, tid och organisation till att koncentreras till *hur* ramarna kommit till, genom att i analysen inkludera ekonomiska, sociala och kulturella förhållanden av betydelse för ramarnas uppkomst. Med ramar ”avses i huvudsak av staten införda begränsningar av en pedagogisk kontext.”¹⁹ Vissa utfall är möjliga inom ramarna, andra inte. I en analys av Athenæum och dess läroplans tillkomst är det statens *exkluderande* av de reala ämnena och påbudandet av latinet som ligger till grund för att skolan bildas och elever söker sig dit. De av staten införda ramarna påverkar alltså inte bara det de är avsedda att påverka, den av staten (och kyrkan) sanktionerade utbildningen, utan de blir också en verksam kraft för dem som utmanar det etablerade. Med hjälp av fältteorin med dess relationella perspektiv kan

¹⁶ Bourdieu, Pierre, *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*, Stanford University Press, Stanford 1996, p. 5.

¹⁷ Donald Broady, *Sociologi och epistemologi*, HLS förlag, Stockholm 1991, sid. 173.

¹⁸ Linné, Agneta, *Moralen, barnet eller vetenskapen? En studie av tradition och förändring i lärarutbildningen*, HLS förlag, Stockholm 1996.

¹⁹ *Ibid.*, sid. 31

det tolkas som att det finns positioner i fältet som ännu inte intagits av de agerande, men som finns där möjlig att inta för den som besitter det kapital som krävs för det. I detta fall krävs i första hand ett ekonomiskt kapital men också ett socialt kapital i betydelsen att upprätthålla allianser med agerande som bygger sin ställning på andra former av kapital, t.ex. var ärkebiskop Johan Olof Wallin mycket betydelsefull för tillkomsten av Athenæum. Även Ulf P Lundgren, som vid sidan av Urban Dahllöf är den som givit upphov till ramfaktorteorin, visar på dess utveckling. Den pedagogiska forskningen hade stor betydelse för de stora skolreformerna, t.ex. när det gäller differentieringsfrågan, men då som en forskning som gav svar på frågor om vad som var bäst. Men svaren gav också nya frågor och forskarna började intressera sig för hur dessa ramar hade formats. Lundgren skriver:

När ramfaktorteorin började generera frågor kring hur ramarna kom att formas och hur tänkandet, traditionerna, målen och läroplanerna kom att styra de pedagogiska förloppen, passade den inte längre till en fråga-svars modell.²⁰

Lundgren menar att ramfaktorteorin i och med detta börjar utvecklas till en *teori* som ställer sina egna frågor.

Enligt Broadys analys av det svenska hos ramfaktorteorin banade den väg för samhällsvetenskapen i ett pedagogikämne som var starkt influerat av psykologi och beteendevetenskap.²¹ Den amerikanska empirismen dominerade och Broady menar att Lundgren undvek ordet ”teori” som för pedagoger då innebar ”på förhand uppställda hypoteser rörande korrelationer mellan variabler”²² till förmån för ordet ”modell”. Ramfaktorteorin innebar något nytt men den gjorde det genom att vara väl förtrogen med den tradition som den överskred. Broady betecknar dess hållning med att teorin, eller snarare forskningsprogrammet, och dess företrädare inte kännetecknades av det från Nietzsche lånade begreppet *ressentiment*, som enligt *Filosofisk uppslagsbok* betecknar ”de svagas känsla av underlägsenhet och hat gentemot de starka”.²³

²⁰ Ulf P. Lundgren., ”Utbildningspolitik och utbildningsplanering”, i Christina Gustafsson (red.), *Pedagogikforskarens roll i utbildningsplanering*, Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet, 1996, sid. 24.

²¹ Donald Broady, ”Det svenska hos ramfaktorteorin”, i *Pedagogisk forskning i Sverige, 1999, årgång 4 (1)*, sid. 111-121.

²² Broady, 1999, sid. 117.

²³ Marc-Wogau, *Filosofisk uppslagsbok*, 1970.

Ett exempel på en fråga striden gällde

Eftersom jag endast befinner mig i början av min studie och inte har några färdiga resultat vill jag ge ett exempel från mitt empiriska material. Det är ett referat från ett möte med stadens (Gävles) societeter där man samlats för att utse ledamöter i direktionen för det nya läroverket, men skjuter upp det för att man inte är nöjd med det brev som kommit från Kung. Maj:t till Domkapitlet i Uppsala angående reglementet för skolan. Det gäller bl.a. vem som ska ha rätten att tillsätta lärare. Lärarna i skolan, deras utbildning och engagemang, kan ses som en viktig *ramfaktor* av betydelse för undervisningsprocessens förlopp och därmed elevernas framgång. Rätten att tillsätta lärare kan också analyseras med hjälp av *fältbegreppet* och därmed klarlägga makt- och dominansförhållanden. Båda perspektiven är viktiga för förståelsen av den starka reaktion som blir när önskemålen från skolans grundare inte är uppfyllda ”från högre ort”. Så här lyder referatet i Norrlandsposten den 19 mars 1840.

Wid sådana förhållanden lära stadens Societeter funnit sig wara i mistning af all önskad garanti för sin förbehållna rättighet, att genom ombud deltaga uti godkända Lärares wal och tillsättning. Om man än skulle medgifwa, att en Ephorus är bäst i tillfälle, att uppfatta och bedöma Lärares egenskaper så följer icke deraf, att han bör en s a m innehafwa rättigheter att tillsätta Lärare. De Biskoppliga myndigheterna hafwa i våra dagar så ofta wisat obenägenhet för Folkskolors inrättande, att det skäligen bör ursäktas, om man hyste farhågor för Ephorers öfvermagt uti sådane Uppfostringsanstalter, som den ifrågawarande. Ephori obegränsade rättigheter, att utnämna Lärare uti densamma, skulle dessutom icke allenast kunna förwandla den till något helt annat, än S t a d e n s E n s k i l d a L ä r o w e r k, utan äfwen förhindra den ifrån att blifwa antaglig Statsinrättning; -- ty uti åberopade Kongl. Bref förefinnes intet hinder för en Ephorus, att i afseende på wal af Lärare förändra Gefle Stads enskilda Lärowerk för medborgerlig bildning till en slags försörjnings- eller pensionsanstalt för sådane Lärare, som wid Stiftets öfriga Lärowerk antingen sakna användbarhet eller af andra orsaker icke blifwit af wederbörande Dom-Kapitel till annan tjenstgöring anstälde.

Deras farhågor angående makten över lärares tillsättning måste naturligtvis förstås i sitt historiska och kulturella sammanhang där en lärartjänst i Läroverket många gånger uppehölls i väntan på ett välmående pastorat. Skolan ville inte ta ansvar för lärare som inte kunde användas. Här gör sig grosshandlarnas krav på effektivitet och att få ut mesta möjliga av satsade pengar påmint. Makten över tjänstetillsättningarna är central. Parallellen till dagens rektorer och deras ansvar för att anställa duktiga och ”användbara” lärare ligger inte långt bort speciellt om man tänker på de fristående skolornas rätt att anställa den personal som passar skolans profil och behov.

Varför utforska skolans historia?

Det institutionaliserade, statliga skolsystemet i Sverige har en relativt kort utvecklingsperiod sammanfallande med stora strukturella förändringar i samhället. Framväxandet av det moderna samhället och utvecklingen av skolan vad gäller läroplaner, lärarutbildning, elevrekrytering och allt annat som hör till institutionen, har präglats av perioder av lugn och konsolidering varvat med perioder av spänningar och utveckling.

Det historiska perspektivet är viktigt för att förstå den skola vi har idag när det t.ex. gäller skolans organisation och innehåll. Ulf P. Lundgren gör i sin föreläsning *Skolan och tusenårsskiftet*²⁴ en historisk exposé över skolan och framhåller där vikten av att förstå att ”de arkeologiska lagren” ligger till grund för hur skolan utformas idag och i framtiden.

Vi bär med oss ett sätt att tänka om skola som institution, dess mål, innehåll och former som har djupa arkeologiska lager. I den debatt som pågår kan man i de enskilda påståendena många gånger spåra en okunnighet och samtidigt en omedvetenhet att man för fram historiskt väl förankrade uppfattningar, som man ofta är lyckligt omedveten om. Att påstå till exempel att skolans fostrande roll är något som kommit efter sextiotalets reformer innebär en okunnighet om kristendomens inflytande på det västerländska tänkandet om hur lärande formas. Över huvud taget är det påfallande att de som kräver mer kunskaper i skolan negligerar att skaffa sig kunskap om skolan.²⁵

Som verksam inom lärarutbildningen ser jag det som mycket viktigt att de blivande lärarna förstår dessa arkeologiska lager. Vi ska inte utbilda lärare som bara är inriktade på att lösa dagens problem utan även har kompetens och vilja att förändra skolan. Men för det krävs insikter i hur skolan har förändrats över tid och vilka utgångspunkterna är.

Inom *Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi* har gymnasieskolan och högre utbildning stått i fokus och jag har genom detta kommit att intressera mig för gymnasiet utveckling. I vår studie om gymnasieskolan i en geografiskt avgränsad del, nämligen ett län, har vi studerat de olika skolorna och utbildningarna med hjälp av Bourdieus begrepp *fält* och därigenom klarlagt de olika gymnasieutbildningarnas positioner i förhållande till varandra i fältet.²⁶ I detta arbete har jag sett att skolornas historia och traditioner hela tiden

²⁴ Föreläsning som gavs den 30 september 1999 då Ulf P. Lundgren slutade sin tjänst som generaldirektör för Skolverket. Texten finns på <http://www.skeptron.ilu.uu.se/broadly/sec/p-lundgren-990930.htm>

²⁵ Lundgren, 1999.

²⁶ Nordqvist, Ingrid & Langerth Zetterman, Monica, *Gymnasieskolan som konkurrensfält. Ett regionalt perspektiv – Gävleborgs län*. SEC, 2004.

är verksamma och har betydelse för struktureringen av fältet sådant det ser ut i dag. De två (av Gävles tre) kommunala gymnasieskolor som tilldrar sig vårt intresse är Vasaskolan som har sin föregångare i det högre allmänna läroverket samt Borgarskolan som har sina föregångare i Elementarskolan och Atenæum.

Vasaskolan

Vasaskolan är Norrlands äldsta skola och grundades av Gustav Vasa 1557 enligt skolans informationsbroschyr. Det gamla sigillet med texten SIGILLUM REG. GYMNASII GEVALIENSIS²⁷ används både på hemsida och i informationsmaterial och framhåller anciennitet. Vasaskolan har mottot *en modern skola i en traditionsrik miljö*. Skolan vårdar sin långa historia och rektor framhåller att i ”lärarkåren har funnits framstående pedagoger, läroboksförfattare, administratörer, politiker och författare”.²⁸ Vad gäller eleverna har skolan fostrat ”framstående präster, krigare, vetenskapsmän, konstnärer, politiker och många andra yrkeskategorier under sin långa historia”.²⁹ Vasaskolan var tidigare stadens högre allmänna läroverk. Det ligger sedan 1914 i centrum vid Esplanaden, ett stenkast från Gävle Teater. Tidigare skolbyggnader har legat i närheten av kyrkan då skolan under århundraden varit starkt knuten till kyrkan.

Vasaskolan har idag tre nationella program varav det estetiska är det senast tillkomna. Det startade 1988 med Cirkusgrenen vilket då var Nordens första gymnasiala cirkusutbildning. Den senaste inriktningen är Teater som tillkom år 2000. Inom Naturvetenskapsprogrammet erbjuds alla nationella inriktningar. Inom Samhällsvetenskapsprogrammet erbjuds samhällsvetenskaplig och språklig inriktning. Skolan framhåller att det finns flera språkval samt olika lokala kurser som gör att det går att profilera sina studier. Alla utbildningsprogram på skolan är således sådana som står det kulturella kapitalet nära.

Borgarskolan

Om Vasaskolan är Norrlands äldsta skola så är Borgarskolan Sveriges äldsta handelsskola. Den har sina rötter i Brändströmska elementarskolan som grundades genom en donation från grosshandlare Peter Brändström 1795. I upplysningstidens anda ville Brändström skapa en

²⁷ I detta sammanhang kan nämnas latinets roll som kraftfull indikator på kulturellt kapital. Detta diskuteras av Esbjörn Larsson i ”Det svenska utbildningssystemets födelse. Olika perspektiv på den svenska läroverksutbildningens utveckling under 1800-talet”, i *Forskningsfronten flyttas fram*, HLF förlag, Bromma 2003.

²⁸ Ur skolans informationsfolder.

²⁹ Ibid.

skola som bättre kunde tillhandahålla den utbildning som krävdes för handel och andra näringar. I stället för latin studerades moderna språk och andra ämnen som nationalekonomi, matematik, bokföring, geografi och ekonomisk historia. 1843 startade Athenæum som var ett realgymnasium, alltså med möjlighet att ta studentexamen utan att läsa klassiska språk. 1915 flyttade Borgarskolan till dåvarande Militärskolan, där den fortfarande finns kvar.

Borgarskolan har behållit sin profil med inriktning mot ekonomi och internationalisering. På senare år har inriktning mot media tillkommit. Skolan har idag fyra nationella program, Samhällsvetenskapsprogrammet, Handelsprogrammet, Medieprogrammet och Fordonsprogrammet. Inom Samhällsvetenskapsprogrammet finns, förutom två nationella inriktningar (samhällsvetenskap respektive ekonomi) tre lokala inriktningar (företagarinriktning, medieinriktning och samhällsvetenskap med specialidrottsprofil). Skolans program står det ekonomiska kapitalet nära då entreprenörskap, handel och företagande är viktiga profiler.

Som vi ser av beskrivningen av skolorna är historien i högsta grad verksam och ger sig tillkänna i profiler och utbildningsmöjligheter även om de nu inte ockuperas av prästsöner och grosshandlarsöner utan andra grupper som har intagit deras positioner. Den som fäste min uppmärksamhet på möjligheterna att utforska ”striden om latinväldet” med hjälp av det konkreta fallet Athenæum var Esbjörn Larsson som i *Det svenska utbildningssystemets födelse* drar upp några riktlinjer för fortsatt forskning.³⁰ Bl.a. lyfter han fram den engelske sociologen Margaret S. Archer som kan hjälpa oss förstå det svenska utbildningssystemet utifrån vilken roll staten spelar och vilka grupper som besitter kontrollen över utbildningen. Det är ett spår som jag ämnar följa vidare.

Referenser

- Bourdieu, Pierre, *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*, Stanford University Press, Stanford 1996.
- Broadly, Donald, *Sociologi och epistemologi: om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, HLS förlag, Stockholm 1991.
- Broadly, Donald, ”Det svenska hos ramfaktorteorin”, i *Pedagogisk forskning i Sverige*, 1999, årgång 4 (1), sid. 111-121.

³⁰ Larsson, 2003.

- Brännman, Erik, "Gävle gymnasiums sociala funktion. Studier i gymnasiets elevmatrikel 1669-1849", i *Från Gästrikland*, 1970.
- Callewaert, Staf, "Har alla skolefag samme værdi?", i *Fra Bourdieus och Foucaults verden*, Akademisk Forlag A/S, 2003.
- Elfstrand, Daniel, *Gefle elementarskola och Atenæum. En historik*, Stockholm 1928.
- Larsson, Esbjörn, "Det svenska utbildningssystemets födelse. Olika perspektiv på den svenska läroverksutbildningens utveckling under 1800-talet", i *Forskningsfronten flyttas fram*, HLF förlag, Bromma 2003.
- Liffman, J. W., *Discours prononce à l'occasion du vingt-cinquième anniversaire de l'avènement au trône de Sa Majesté le Roi Charles XIV Jean au nom de l'Aténéum de Gefle*, Stockholm 1843.
- Linné, Agneta, *Moralen, barnet eller vetenskapen? En studie av tradition och förändring i lärarutbildningen*, HLS förlag, Stockholm 1996.
- Linné, Agneta, "Om ramfaktorteorin och historisk förändring. Noteringar utifrån en läroplanshistorisk studie" i *Pedagogisk forskning i Sverige, 1999, årgång 4 (1)*, sid. 59-71.
- Lundblad, Stefan, "Skrivet i sten. Högborgerliga statusbilder förmedlade genom gravstenar och nekrologer i 1800-talets Gävle", i *Opuscula Historica Upsaliensia 29*, Uppsala 2003.
- Lundgren Ulf P., "Utbildningspolitik och utbildningsplanering", i Gustafsson, Christina (red.), *Pedagogikforskarens roll i utbildningsplanering*, Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala 1996.
- Lundgren, Ulf P., *Skolan och tusenårsskiftet*. Föreläsning den 30 september 1999 med anledning av att Lundgren slutade som generaldirektör för Skolverket.
<http://www.skeptron.ilu.uu.se/broadly/sec/p-lundgren-990930.htm> (2005-01-03)
- Marc-Wogau, Konrad *Filosofisk uppslagsbok*, Utbildningsförlaget, Uppsala 1970.
- Nordqvist, Ingrid & Langerth Zetterman, Monica, *Gymnasieskolan som konkurrensfält. Ett regionalt perspektiv – Gävleborgs län*. Lärarutbildningsnämndens rapportserie nr 1, Högskolan i Gävle samt SEC-rapport nr 33, 2004.
- Norrlandsposten*, 19 mars 1840.
- Söderberg, Tom, *Två sekel svensk medelklass. Från gustaviansk tid till nutid*, Stockholm 1972.
- Wallin, Johan Olof, *Tal vid invigning af Nya Katedral-skolhuset i Upsala den 21 okt. 1837*. Stockholm 1837.
- Warne, Albin, *Läroverksfrågan i vårt land under 1840-talet*, Årsböcker för svensk undervisningshistoria, 1959.
- Wennås, Olof, *Striden om latinväldet: idéer och intressen i svensk skolpolitik under 1800-talet*, Almqvist & Wiksell, Stockholm 1966.